

ВАЛЕНТИНА СЛОБОДЯН: ЖИТТЯ ЯК ПРИСВЯТА УКРАЇНСЬКОМУ КІНО

DOI: 10.34026/1997-4264.33.2023.291492

Ім'я Валентини Романівни Слободян назавжди увійшло до кінознавства України. Її книги, численні статті, інтерв'ю з кіномитцями розкривають нові та яскраві сторінки науки про кіно, без якої неможлива повноцінна кінематографічна практика. Праці Валентини Романівни притаманна дорогоцінна якість: свої рецензії, статті, книги вона завжди писала з почуттям щирої любові до митців і до кінематографа у цілому.

Перефразовуючи класика, можна цілком обґрунтовано написати: чи любите Ви кіно, як його любила Валентина Слободян? Всеосяжну силу цих почуттів вона довела своєю творчою біографією.

А все починалось, як у багатьох дівчаток нашого покоління. Ми обожнювали знаменитих кінозірок, як вітчизняних, так і зарубіжних. Та у ті часи не було тік-тока, не було популярних сайтів, де можна б було не лише прочитати про свого кумира, а й подивитися його фільми. Тому тоді школярки збирали фото своїх улюбленців та улюбленець. З тих фото склалися альбоми, які ми іноді потайки брали до школи (це захоплен-

ня не схвалювалось), з гордістю демонстрували одна одній, інколи обмінювались фотокартками. Такі альбоми я бачила у Валентини Романівни вже тоді, коли ми стали фаховими кінознавцями. Вона їх ретельно зберігала, а згодом разом зі своїми книжками передала до бібліотеки. Здавалось би, гуманітарні нахили юної Валентини, що проявлялися зі шкільних років – вона була «примою» драмгуртка разом з Адою Роговцевою, – мали би привести її до творчого вишу. Та не так сталося, як гадалося: сімейна традиція взяла гору. Валентина вступила до технічного інституту і отримала диплом будівельника гідротехнічних споруд.

Далі почав розгортатися майже фантастичний казковий сюжет. Як у кіно. Вже працюючи інженером на хорошій посаді, дівчина вирішила спробувати свої сили і здати іспити на акторське відділення шойно відкритого кінофакультету. Це був курс, на який вступали майбутні зірки українського кінематографа: Раїса Недашківська, Іван Миколайчук, Борислав Брондуков та інші. Знаний режисер Володимир Денисенко відразу вирішив, що юна

абітурієнтка потрібна українському екрану. Валентина успішно пройшла всі відбіркові тури. І яке ж було розчарування, коли з'ясувалось, що вона не має права вступати на стаціонар, оскільки вже мала вищу освіту. Та дівчина не відступилася від своєї мрії і почала навчання на вечірньому відділенні (тоді була така форма) акторів драми. Щоправда, закінчувала вона навчання вже як театрознавець. Натомість, спаливши всі мости, покинула роботу інженера і пішла працювати на скромну посаду лаборанта відділу кіно Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії АН УРСР¹.

Слід зауважити, лаборанти, які прагнули займатися науковою роботою, не викликали захвату у колег. Їхньою справою було друкувати тексти наукових співробітників. Втім, це не зупинило Валентину Романівну. Вона сумлінно виконувала свої прямі обов'язки і відразу почала працювати над науковою темою свого життя: актор у кіно. Її наукові зусилля були реалізовані в кандидатський дисертації, яку вона успішно захистила у 1974 році, а у 1975 році вийшла її книга «Актор і кіно»². Ця дебютна книжка була більш за все цікава тим, що авторка змахнула архівний пил з імен, які здавалось назавжди поглинула темрява забуття. І поставила українських кіномитців у широкий кінематографічний контекст. Опуклими і багатоплановими вийшли на сторінках книги творчі постаті таких артистів, як Степан Шагайда, Микола Надемський, Дмитро Капка. На сторінках видання йшлося і про акторів, що розкрили повною мірою свій талант у фільмах Олександра Довженка – Семена Свашенка та Петра Масоху. І про таких знаних митців, як Амвросій Бучма та Наталія Ужвій.

Наталія Михайлівна Ужвій відіграла особливу роль у долі Валентини Романівни. Саме цій актрисі присвятить свою дипломну роботу Валентина Слободян, випускниця театрознавчого відділення тоді ще Театрального Інституту ім. І.К. Карпенка-Карого³. Зустріч з Ужвій стане доленосною для неї. Працюючи над текстом, дипломниця відчула потребу познайомитися з актрисою, почути її спогади, її думки про мистецтво актора, про її роботу над роллю. Цим контактам сприяв Сергій Параджанов, який

зняв фільм «Наталія Ужвій» й був під впливом харизми актриси. Параджанов вважав, що український кінематограф збіднює себе, не використовуючи такі таланти, як Ужвій, Бучма та інші постаті українського театру. У 1961 році він зняв Ужвій у невеликій ролі професорки консерваторії, наставниці юної співачки – героїні фільму «Українська рапсодія».

Ця картина стала етапом у житті Валентини Романівни. Тоді ще далека від кіно, щойно закінчивши свій технічний виш, юна Валентина раптом отримала від асистента режисера пропозицію взяти участь у зйомках цього фільму. В картину шукали дівчат виразно українського типуажу. Тепер ми знаємо, яке значення надав Параджанов як режисер типажності. Серед дівчат, які потрапили на зйомки, була і Валерія Заклунна, згодом знана українська актриса, а тоді 18-річна випускниця школи. Дівчата відразу здружилися й були у захопленні від подорожі до села Бучаки, що розкинулося на високому березі Дніпра. Через кілька десятиліть Валентина Романівна згадає цю «бучакську ідилію»⁴, ці незабутні знімальні дні, коли почав розкриватися творчий геній Параджанова. До групи приєднався і молодий співак Юрій Гуляєв, що дуже скоро стане окрасою української оперної сцени. У ті далекі роки, здається, сама молодість окрилювала Параджанова, коли він знімав незабутні кадри повернення дівчат з сінокосу на човнах. Здається, на рікою пливають чарівні острови і над простором лине дівочій спів.

Безкрайня далеч на Дніпром, вечори біля вогнища, співи, де завжди вирізнявся голос Гуляєва – все це перетворювало роботу в кіно у безперервне свято. І Валентина тоді вже зробила остаточний вибір. Хоч акторська кар'єра не склалася, вона вирішила назавжди лишитися в кінематографі. І на все життя зберегла глибоке розуміння і любов до професії актора.

Перу В. Слободян належить ціла низка творчих портретів українських кіномитців. Валентину Романівну як науковця цікавила таке завжди гостре, навіть конфліктне питання взаємодії актора і режисера у роботі над фільмом. При цьому вона прагнула не покладатися на чужі спостереження. Працюючи над творчим портретом, Слободян проводила чимало часу на знімальному майданчику, щоб не випустити з уваги найменші нюанси творчості. Так з'явилися надзвичайно цікаві спо-

¹ Нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України <https://www.etnolog.org.ua/>

² Слободян В.Р. Актор і кіно. К.: Наукова думка, 1975. 136 с.

³ Нині – Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого, <https://knutkt.com.ua/>

⁴ Слободян В.Р. Бучакська ідилія. *Українська культура*, 2017, № 1. С. 38-40.

стереження над режисерською роботою Юрія Ілленка у фільмі «Свято печеної картоплі». Натурні зйомки проходили у близьких серцю кінознавиці Бучаках. Присутність Валентини Романівни на знімальному майданчику, як правило, не викликало заперечення у режисерів-постановників, бо вона приходила туди, щоб зрозуміти, щоб вникнути у суть процесу, а не подати формальний звіт про те, що відбувається на зйомках.

Цікавим і плідним було перебування Слободян і на зйомках чотирисерійного «Овода» Миколи Мащенка. Як потім вона писала, для неї як кінознавця було надзвичайно корисно спостерігати за роботою і відомого режисера, лауреата премії Оскар Сергія Бондарчука, і юного дебютанта, випускника Київського театрального інституту Андрія Харитонова. Як ці митці різних поколінь піз керівництвом режисера Миколи Мащенка знаходили точки дотику і разом творили гармонійну тканину майбутнього фільму.

Не меншого значення Валентина Романівна приділяла інтерв'ю, що давало їй можливість проникнення до творчої лабораторії митця. Взятє змістовне багатопланове інтерв'ю – для цього справді треба мати неабиякий хист. Інколи сама негативна інтонація інтерв'ю змушує митця замкнутися, закрити свій внутрішній світ. Валентина Романівна могла з перших питань викликати абсолютну довіру до себе. Її щира ненаграна зацікавленість завжди викликала відповідну реакцію. Саме інтерв'ю стали основою творчих портретів таких знаних митців, як Ада Роговцева, Микола Гринько, Леонід Биков, що вийшли в її книжці «Кіноактор і сучасність»¹. І нині вони зберігають свою наукову і творчу цінність як портрети наших сучасників, так і по статі тих, хто увійшов в історію.

Робота Валентини Романівни як історика українського кіно теж має бути особливо відзначеною. Вона є співавторкою двотомної Історії українського кіно (третій том не вийшов), де предметом її аналізу були також акторські здобутки.

І все ж не академічна діяльність стала визначальною для Валентини Слободян. У 1978 році вона переходить до Інституту театрального мистецтва імені Карпенка-Карого на кафедру кінознавства, де невдовзі отримує звання доцента, а згодом – професора кафедри.

¹ Слободян, В.Р. Кіноактор і сучасність. К.: Мистецтво, 1987. – 283 с.

Можна сказати відверто, що Валентина Романівна спочатку трохи знітилися, коли увійшла до студентської аудиторії. Ставилася вона до себе надзвичайно прискіпливо і критично. То їй не подобалось звучання власного голосу, то їй здавалось, що лекції вийшли банальними та сухими. Але це було не так – до кожної своєї теми вона знаходила рідкісні публікації у пресі, архівні матеріали. До того ж вона була живим свідком кінопроцесу. Як вже зазначалось, була особисто знайома з багатьма кіномитцями. Цікавими були її лекції про Івана Кавалерідзе, з яким вона спілкувалась багато разів. Про Сергія Параджанова, за творчістю якого спостерігала, від коли він був ще початківцем на кіностудії О. Довженка.

Цікавими були спогади Слободян про зйомки «Поєми про море», де вона з'являється в ролі дівчини-будівельника поруч із Ларисою Шепітько, яка теж брала участь у картині як студентка довшенківського курсу ВДКУ. Вже згадувалось про її знайомство з Ужвій. Отже, про ролі цієї актриси в кіно Валентина Романівна розповідала надзвичайно емоційно, наголошуючи свій аналіз висловлюваннями Ужвій, що їх чула особисто.

В. Слободян ретельно та уважно стежила, щоб студенти орієнтувалися у сучасному українському кінопроцесі. Пам'ятаю її завжди з пачкою запрошень до Будинку кіно для студентів на чергову прем'єру українського фільму. Охоче запрошувала до себе на заняття українських кінематографістів, які були готові поспілкуватися з майбутніми кінознавцями. Це відрізняло лекції Слободян від традиційної академічності.

Успішною була і робота з аспірантами. Галина Погребняк успішно захистила кандидатську дисертацію, присвячену творчості Юрія Ілленка. Сьогодні Галина Петрівна є доктором мистецтвознавства і викладає в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. Цікавою була дисертація Романа Росляка, в якій автор досліджує історію української кіноосвіти. Роман Володимирович – провідний науковий співробітник ІМФЕ імені Рильського НАН України – продовжує розкривати невідомі сторінки українського кінематографа на базі архівних матеріалів і викладає на кафедрі кінознавства КНУКіТ імені І. Карпенка-Карого.

Творчо ставилася Слободян до кінофестивалів. Ні, вони ніколи не були для неї просто розвагою, віддушиною у повсякденній рутині. Це

були можливості нових контактів з акторами та режисерами. Сама аура фестивалю наче схилила людину до більшої ширості та відвертості. Валентина Романівна могла «розговорити» найбільш закритих митців завдяки своїй доброзичливості та вмінню слухати з зацікавленістю.

Особливі стосунки у Слободян були з дитячим фестивалем «Кришталеві джерела». Слід зазначити, що вона стояла біля витоків цих «Джерел». Заснований такими подвижниками, як Галина Костівна Полікарпова та Ілля Михайлович Фоменко, цей фестиваль з локального провінційного кіноогляду у місті Суми перетворився на подію всеукраїнського значення. Унікальність фестивалю полягала в тому, що постановниками фільмів були самі діти зі студій, що працювали у різних містах України. Валентина Романівна з ентузіазмом підтримувала ці дитячі гуртки, особливо ті, які діяли у невеликих містах або навіть у селищах, як от «Жайвір» з Донецчини. Зустрічі зі Слободян завжди були надзвичайно цікавими й корисними і для дітей, і для їхніх педагогів. Адже вона фахово аналізувала їхні екранні твори, підтримувала досягнення, тактовно аналізувала помилки та недоліки.

У Києві Валентину Романівну можна було найчастіше зустріти у Будинку кіно. Поки дозволяло здоров'я, вона відвідувала не лише прем'єри українських фільмів, а й події, присвячені пам'ятним датам вітчизняного кінематографа. І завжди могла висвітлити цікавий факт чи важливу подію у неочікуваному ракурсі. Пам'ятаю її змістовні виступи, зокрема на вечорі класика українського кіно – Арнольда Курдюма. Активно працювала Слободян і в Національній спілці кінематографістів України, зокрема, у Раді ветеранів, завжди ініціювала допомогу тим, хто її потребував.

У вирі українського кінознавства вона охоче рецензувала книги колег. Зокрема ґрунтовну працю Романа Росляка «Протоколи Правління

ВУФКУ (1922–1930 рр.)», де автор знайшов, упорядкував і прокоментував надзвичайно важливі документи, без яких неможливо було б скласти об'єктивну картину українського кінематографа 20-років ХХ століття.

Надзвичайно емоційний відгук надала Валентина Романівна на книгу «Чуєш, брате мій...» – збірник спогадів про знаного українського кіномитця Володимира Денисенка, упорядкований сестрою режисера – Галиною Денисенко. Про митця згадують колеги та учні, всі ті люди, яких добре знала Валентина Романівна, а головне, що сам Володимир Денисенко був тією людиною, яка відіграла у зміні долі рецензента чи не вирішальну роль.

Творчий потенціал Валентини Романівни був надзвичайно високим. Авторка цих рядків мала змогу працювати разом зі Слободян над книгою «Світло далеких зірок»¹, яку ми підготували до 100-річного ювілею кінематографа. Третім нашим співавтором була Наталія Мусієнко, якій ми завдячуємо надзвичайно цікавими матеріалами з іноземних видань, що були недоступними у доінтернетну епоху.

Пам'ятаю, хтось нам дорікнув, мовляв, книжка написана занадто популярно. Валентина Романівна не забарилась із відповіддю: але весь наклад був миттєво розкуплений і у нас залишилися тільки авторські екземпляри.

Валентина Романівна ніколи не припиняла творчої роботи і останні роки життя працювала над книжкою про видатних українських митців – випускників КНУТКиТ імені І. Карпенка-Карого. На жаль, праця залишилась незавершеною, а рукопис загубився в евакуації.

Своєю науковою і педагогічною діяльністю Валентина Романівна Слободян збагатила українську кінознавчу думку і залишилася на гідному і почесному місці як дослідник та вчитель, який доносив її здобутки для прийдешніх поколінь.

Оксана Мусієнко

¹ Мусієнко Н., Мусієнко О., Слободян В. Світло далеких зірок. – Київ: Мистецтво. – 1995.